

УДК 398 (477.83)

Мирослава Зимомря, аспірантка кафедри менеджменту і підприємництва

*Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА – ДОМІНАНТА НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ ЗАКАРПАТТЯ

У статті висвітлюється актуальна проблема розвитку народних промислів Закарпаття в контексті фольклорних традицій.

Ключові слова: народні промисли, Закарпаття, контекст, фольклорна основа, домінанта.

Лит. 12.

Myroslava Zymomria

FOLKLORE BASIS IS DOMINANT FOLK TRADES OF ZAKARPATTIA

In the article the issue of the day of development of folk trades of Zakarpattia is illuminated in the context of folklore traditions.

Key words: folk trades, Zakarpattia, context, folklore basis, dominant.

Актуальність проблеми. У ХХ столітті домінантність фольклорної основи набула в Україні особливого значення, а саме у процесі розвитку та становлення народних промислів, зокрема, у Закарпатті. Вони творять самобутню субкультуру, що охоплює різноманітні прояви духовних змагань народу. Важливу роль відіграло при цьому народне мистецтво. Воно – колоритне, багатогранне, самобутнє. Звідси – його вагомість у культурно-національному житті українців, угорців, словаків, румунів, німців, вірмен, представників інших етносів, які проживають у Закарпатті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі народних промислів та їхнього вивчення присвячено низку важливих робіт, що належать таким авторам: О. Бенца [2], О. Вишневський [5], В. Клапчук [8], Л. Оршанський [10], В. Титаренко [11], П. Ференц [12]. Водночас системний аналіз народних промислів у поєднанні з народними традиціями свідчить про те, що ця тема ще не стала предметом спеціального наукового дослідження.

Мета публікації полягає в обґрунтуванні перспективи вдосконалення народних промислів в соціокультурному контексті, з одного боку, та фольклорними традиціями – з іншого.

Виклад основного матеріалу. До найбільш поширених різновидів народних промислів належали і належать досі вишивки, ткацтво, килимарство, гончарство різьба по дереву, кування, чеканка, художнє литво. Образи, які містяться у виробах народних майстрів, суголосні мотивам з народних пісень, балад, коломийок, приповідок, казок. Адже народне мистецтво закономірно опирається на органічний зв'язок зі

звичаями і ширше – традиціями. В їхній основі – високий естетичний потенціал, що наповнюється мотивами з різних населених пунктів регіону. З-поміж них вирізняються такі міста і села, як Рахів, Ясіня, Великий Бичків, Тячів, Хуст, Міжгір'я, Берегове, Перечин, Іза, Копашньове. Тут нагромадився значний історичний досвід, який передається з покоління до покоління і животворить новими тенденціями. Таким чином, традиційна художня система щодо побудови образу і техніки виконання спричиняє появу нових реалізацій, що мають як колективний, так передусім – індивідуальний характер. Про це свідчить діяльність Закарпатського обласного Будинку народної творчості, заснованого у листопаді 1945 року. Його очолив Андрій Коцка (1911 – 1987), згодом Народний художник України. Традиції, закладені визначним носієм закарпатської школи живопису, після реорганізації осередку (1980 – 1991 – Закарпатський обласний науково-методичний центр народної творчості і культурно-освітньої роботи; 1992 – 1996 – Будинок народної творчості Закарпаття; від 1997 – Закарпатський обласний центр народної творчості) продовжили у 50-х – 90-х рр. насамперед Євген Шерегій (1910 – 1985), Василь Поляк (1929 – 1982), Семен Поляк (1932 – 1988), а також Василь Кобаль [7, 4]. До речі, методистами були відомі діячі української культури, художники Адальберт Ерделі (1891 – 1955) та Федір Манайло (1910 – 1978). Примітно, що серед функцій та завдань Закарпатського обласного центру народної творчості питання розвитку народних промислів та їхньої популяризації посідало важливе місце. Його окреслювали, першою чергою, ті заходи, що були

спрямовані на духовне зростання, гуманізацію суспільства, утвердження трансцендентних вартостей, укладання культурно-просвітницьких програм з урахуванням системного нагромадження досвіду у справі розгалуження народних промислів та їхнього використання у контексті соціокультурної діяльності мистецьких осередків.

Становленню народних промислів сприяло Ужгородське училище прикладного мистецтва, відкрите восени 1945 року. Воно спричинило значний плідотворний вплив на зміцнення традицій народного образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва в Закарпатті. У цьому контексті доречно виокремити постать творця студії образотворчого мистецтва в Ужгороді Золтана Баконія (1916 – 1989). Його мистецько-педагогічна система передбачала ґрунтовну підготовку народних умільців на основі новаторських підходів до художньо-естетичного навчання з проєкцією на синтез як народних підступів, так і традицій європейської педагогіки [6, 6].

На період 50-х – 90-х рр. ХХ століття припадає потужний поступ, з яким поєднуємо імена таких майстрів народної творчості, як Марія Гаврило, Ганна Зейкан, Марія Козьма, Надія Дзюбата, Ганна Шнінська (вишивка), Іван Бендик, Михайло Галас, Василь Газдик, Іван Малета, Федір Чернецький, Михайло Лемко, Микола Лемко (кераміка, гончарство), Василь Асталаш, Михайло Тулайдан, Василь Громовчук, Андрій Чачко, Василь Смердул, Микола Корж, Юрій Куля, Іван Кампов, Іван Ковач, Михайло Логойда, Олександр Червеняк, Федір Рай (різьба), Йосип Медвідь (карбування на металі), Іван Кус (бондарство), Емма Левадська (витинанка). Новаторським було мистецтво Гафії Визичканич (1912 – 1993), якій належали оригінальні композиційні рішення у ручному ткацтві зі складними замкнутими геометричними фігурами та багатою декоративною основою. Характерна риса її робіт полягає в тому, що майстриня активно використовувала природний колір вовни, досягаючи гармонійного та цілісного змістового наповнення. Упродовж вказаних років сформувалася низка творчих груп, а їхня загальна кількість учасників охоплювала близько сто осіб. Не буде перебільшенням, якщо стверджувати, що кожний із тринадцяти районів Закарпаття має свою специфіку реалізації тих чи інших проєктів народних промислів, що зумовлено певною мірою і природними особливостями Закарпаття. Так, наприклад, на Рахівщині (у селах Кваси, Кобилецька Поляна, Великий Бичків, Луг)

особливою популярністю користуються ліжникарство, ткацтво, різьбярство, вишивка, килимарство, писанкарство; на Іршавщині (у селах Арданове, Дунковиця, Боржавське, Довге, Кушниця) – килимарство, вишивка; на Хустщині (у селах Іза, Липча, Березово, Липецька Поляна, Олександрівка) – лозоплетіння, бондарство; на Міжгірщині (у селах Голятин, Майдан, Келечин, Колочава, Синевир) – вишивка, ткацтво, писанкарство; на Тячівщині (у селах Усть-Чорна, Тарасівка, Тересва, Буштино, Ганичі, Угля) – бондарство, карбування на металі, вишивка, в'язання, різьблення; на Берегівщині (села Яноші, Гать, Варієво, Слобода) – гончарство, різьблення, вишивка. У названих населених пунктах збереглися традиції, зокрема, щодо гончарства, ткацького ремесла, художньої обробки дерева. Йдеться про такі вироби, як покривала-верети, обруси, тайстри та рушники з візерунками, килими з вовни, ліжники, джерги та різноманітні побутові речі з лози (кошики, вази, столи, крісла, гойдалки). Цікаво, що у Закарпатті, порівнюючи з іншими регіонами України, не набуло поширення плетіння з соломи та кукурудзяного листа. Натомість у гірських районах і досі побутують дерев'яні вироби щоденного призначення: топирці, ложки, куделі, веретена, барелі, тарелі, горнятка, лавиці, вішалки. Вони, як правило, оздоблені орнаментами. Доцільно наголосити: одним із найдавніших видів народних промислів у Закарпатті є бондарство. Воно розвивалося на рівні родинної традиції. Так, у родині Кусів з села Тарасівка, що на Тячівщині, склався унікальний династійний досвід, який нараховує понад 250 років. Перші вироби пращурів Івана Куса припадають на 40-ві рр. ХVІІІ століття.

Що примітне для народних промислів Закарпаття, якщо закрюювати тему фольклорних традицій? Це – передусім пересемність досвіду. Ілюстрацією цього є, приміром, розробка орнаментальних композицій і послідовність декорування виробів. У цьому плані народні умільці Закарпаття сягнули високої майстерності. Йдеться про оригінальні рішення орнаментів на виробках з дерева, що оздоблені сухим різьбленням та інкрустацією. Це підсилює красу матеріалів, а також творчий нахил творця народних промислів. При цьому невід'ємним складником постають визначальні мотиви, які використовувала, наприклад, на виробках ручного ткацтва Г. Визичканич. Аналогічний підхід був властивий для майстра випалювання на дереві з Косівщини Івана Грималюка (1904 – 1989). Ці мотиви творили, як правило, цілісний візерунок, що складався з компонентів, які ритмічно

повторювалися у загальній побудові композиційної форми виробу. Не є винятком, наприклад, композиція з елементів різьблення та інкрустації на пласкій поверхні “декоративного хрестика”. Це властиве для різьбярів Гуцульщини [3, 67], де майстри застосовують техніку поєднання кольорів.

Значну художню вартість – крізь призму фольклорної традиції – мають вироби народних умільців, що мали прикладне значення у побуті. До них належать зразки хатніх меблів, зокрема, столи, полиці, колиски, лави, стільці, мисники, ліжка; взірці посуду – ложки, миски, коновки, коновці, гелетки; вироби для господарського вжитку – куделі, гребені, веретена, хомути, човники; предмети культового та обрядового призначення – свічники, ікони, хрести. За слушною оцінкою Леоніда Оршанського та Петра Андріюка, “виникнення і розвиток художнього деревообробництва тісно пов’язані з практичною діяльністю людини” [9, 12]. Результати нашого аналізу підтверджують об’єктивність цього висновку. Адже в Закарпатті створився своєрідний стереотип, в основі якого лежить прагматичність розуміння функції виробів, які використовуються з цільовим призначенням. На це вказують численні варіанти виготовлення, наприклад, килимів, тканих доріжок, покривців і налавників, в яких віддзеркалені художні традиції ткацтва.

У народних промислах Закарпаття міститься яскрава орієнтація на контекст фольклорних традицій. Декоративно-ужиткове мистецтво свідчить про його органічну сполучку з національним мистецтвом і слугує його ідентифікатором, якщо вести мову про типологічні зіставлення з виробами промислів різних народів. Певний виняток становить та модель традицій, звичаїв і обрядів, яка належить спорідненим або неспорідненим народам, з одного боку, та народам-сусідам – з іншого. У такому випадку йдеться про можливий ключ до взаємовпливу, що має місце між духовно близькими народами. Бо ж для них нерідко властиві однакове сприйняття образів, мотивів і тематичних рішень. До прикладу, це стосується вишивальної техніки, що побутує у різних місцевостях Закарпаття: лічильна гладь, художня гладь, низинки, хрестики.

Висновки. Аналіз наведеного вище матеріалу дозволяє характеризувати рівень розвитку та становлення народних промислів Закарпаття в контексті їхнього зв’язку з фольклорними традиціями.

Декоративно-ужиткове мистецтво найкращим чином співвідноситься з історією краю, його духовно-культурними традиціями. Тому так важливо зберігати вироби народних умільців,

переїмати досвід попередніх поколінь з метою його опанування та примноження на новій основі з урахуванням інноваційних технологій [4, 72]. Усе це покликане стимулювати творчу активність сучасників, у першу чергу, представників молодшої та середньої вікової категорії [1, 5] – школярів і студентів, які реалізують проекти з декоративно-ужиткового мистецтва у художньо-прикладних гуртках. У подібних осередках відбувається природне прилучення гуртківців до духовних надбань національної культури, виховується бережливе ставлення до мови, історії, фольклорних традицій і звичаїв.

1. Антонович Є. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва: // Автореф. дис... канд. пед. наук / Є. Антонович. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.

2. Бенца О. Громадянське виховання учнівської молоді в спадщині діячів освіти Закарпаття (1919 – 1939 рр.). Монографія / О. Бенца. – Дрогобич: Коло, 2004. – 231 с.

3. Вах І. До історії дослідження географії народних художніх промислів на Гуцульщині / І. Вах / Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Випуск 2 (12). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – С. 66 – 69.

4. Вачевський М. Сучасна економічна освіта у країнах Західної Європи: формування професійних компетенцій / М. Вачевський // Рідна школа. – К., 2006. – № 3. – С. 71 – 74.

5. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики) / О. Вишневецький. – Дрогобич: Сурма, 2010. – 160 с.

6. Волощук А. Мистецько-педагогічна система Золтана Баконія в контексті розвитку художньої освіти України та Закарпаття / А. Волощук. – Ужгород: Гражда, 2008. – 64 с.

7. Зимомря М. Осередок духовної культури Закарпаття / М. Зимомря, Л. Уральський. – Ужгород, 1996. – 16 с.

8. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.): монографія / В. Клапчук. – Львів-Івано-Франківськ, 2009. – 507 с.

9. Оршанський Л. Основи гуцульського художнього деревообробництва / Л. Оршанський, П. Андріюк. – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 236 с.

10. Оршанський Л. Теоретико-методичні засади художньо-трудової підготовки майбутніх учителів трудового навчання: // Автореф. дис... д-ра пед. наук / Л. Оршанський. – К., 2009. – 41 с.

11. Титаренко В. Українські народні промисли: естетичні аспекти: Монографія / В. Титаренко. – Полтава: АСМІ, 2004. – 250 с.

12. Ференц П. Етніонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20 – 30-ті роки XX століття / П. Ференц. – Мукачево: Карпатська вежа, 2005. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2011